

Izgubljeni gradovi kroz povijest: Teotihuacan, Angkor (Angkor Wat), Moheno Daro i Harappa

Čitajući arheološka djela mnogi ostanu začuđeni misterijima drevnog svijeta koji su do danas većim dijelom ostali neodgonetnuti. Među njima se mogu naći gradovi poput Teotihuacana, Angkora, Moheno Dara i Harappe. Gradovi su to koji su stoljećima nakon propasti ostali napušteni i zaboravljeni. Nastojeći ukratko pojasniti njihovu povijest, u ovom ću radu izložiti navažnije činjenice i pitanja koja danas muče mnoge arheologe: „Tko su graditelji ovakvih veličanstvenih zdanja gradova?, Zašto su na vrhuncu svojega postojanja nestali i izbrisani s karte svijeta?“ Upravo će mogući odgovori na ta pitanja biti i poveznica sa sličnim povijesnim okolnostima koje su ih dovele do propasti. Stoljećima su se razvijali i bili središta civilizacija sve do jednog trenutka kada su, uslijed provala barbara, unutarnjih sukoba, prirodnih katastrofa ili nama još uvijek nepoznatih razloga pokoreni, razrušeni i zaboravljeni.

Teotihuacan, Angkor, Moheno Daro i Harappa samo su neki od veličanstvenih gradova drevnog svijeta. Godinama su ležali zapušteni i nevidljivi u svojim ruševinama sve do njihovog otkrića koje nam je ispričalo skrivenu povijest njihovih stanovnika. Civilizacije tih gradova bile su neke od najmoćnijih, a uvelike su utjecale na razvoj kasnijih društava.

Stoljećima je Teotihuacan bio mitsko mjesto u Meksičkoj dolini, veličanstvena prijestolnica koja je brojila više desetaka tisuća stanovnika. „Grad bogova“, kako su ga nazivali Azteci, bio je bogat plodnom zemljom, jezerima i životinjama. Bio je mjesto procvata društva te glavno vjersko i političko središte Indo-Amerike. Tako je ostao stoljećima sve do trenutka oko 700. godine kada je, iz nepoznatih razloga, spaljen, napušten i zaboravljen. Slično se dogodilo i s khmerskom prijestolnicom Angkorom. Veličanstvene palače bogova stoljećima su svjedočile o veličini carstva i moći kraljevstva, sve do 15. stoljeća kada pod naletom thaiskih kraljevstava pada u neprijateljske ruke i biva zaboravljen u nepreglednoj džungli Kambodže. Nalazišta Moheno Daro i Harappa najstarija su i najmanje očuvana. To su gradovi u današnjem Pakistanu stari više od četiri tisuće godina, a sagradio ih je narod trgovaca uz koje će se razviti indska kultura.

U ovom će radu biti objašnjen postanak ovih

veličanstvenih gradova, kao i razlozi zbog kojih su u jednom trenutku povijesti napušteni i zaboravljeni. Uz to će biti objašnjeno kako je došlo do otkrića gradova i što nam sve građevine, zidovi i cjelokupna arhitektura mogu reći o njihovoj povijesti.

Teotihuacan

Dolaskom europskih osvajača na američko tlo u 16. stoljeću počelo je i traženje drevnih gradova staroga svijeta. Jedan od njih bio je i Teotihuacan, poznat i pod nazivom „grad bogova“. Mnogo je europskih osvajača posjetilo to mitsko mjesto koje je već tada bilo u ruševinama i napušteno nekoliko stoljeća prije. Teotihuacan je smatran mitskim mjestom koje se povezivalo s kultom predaka. Mnogo je zapisa koji govore o gradu kao mjestu koje su ljudi posjećivali prinoseći žrtve Suncu i Mjesecu. Prva iskapanja sežu u 17. stoljeće pod vodstvom meksičkog znanstvenika Carlosa Siguenze y Gangore, no tek je 1865. godine Don Antonio Garcia Cubas objavio prve topografske snimke Teotihuacana. Krajem 19. stoljeća arheolog Eduard Seler počinje prva detaljna istraživanja umjetnosti i arhitekture. Niz sustavnih iskapanja započelih 1917. godine traju i danas. Arheolozi su uspjeli razotkriti njegov temeljni značaj. Još uvijek je tajna tko je sagradio Teotihuacan, kome su u čast podignute impozantne piramide te kako je od malog obrednog svetišta grad postao dominantna prijestolnica Indo-Amerike (Drevne civilizacije, 2006: 282). Grad je tijekom klasičnog perioda (200.-700.g.) bio najveće središte Srednje Amerike. Smješten samo 30 milja istočno od Mexica i danas je sa svojim kompleksom piramida jedno od najimpresivnijih mjesta na svijetu (Bahn, 2006: 396)(Leonard, 1970:37).

Prema najstarijim arheološkim slojevima možemo zaključiti kako povijest Teotihuacana počinje u 2. stoljeću pr.Kr. Iz tog razdoblja datiraju pronađeni dokazi o postojanju trgovačkog središta i ruralnog sela. Ono je bilo smješteno na idealnom položaju, u dolini koja je bila prepuna životinja, rijeka i jezera te je bila savršeno mjesto za uzgoj poljoprivrednih kultura. Ispod Hrama Sunca pronađeno je podzemno vrelo za koje se vjeruje kako je potaknulo kult koji je bio povezan s vodom i špiljama,

Piramida Sunca, najveća građevina Teotihuacana.

a tijekom narednih stoljeća bilo je mjesto okupljanja hodočasnika. Oko 100. godine pr.Kr. erupcija je razorila obližnje selo Cuicuilco te su se njegovi stanovnici doselili u Teotihuacan. To je bio događaj koji će ga etnički i kulturno preobraziti u veliki grad. Uskoro se počinju podizati monumentalne građevine te je mjesto postalo središte Meksičke visoravni i obližnjih područja. Između 200. i 650. godine grad je oblikovan onako kako izgleda i danas. Tada je već imao 125 000 stanovnika i zauzimao je površinu od dvadeset i pet četvornih kilometara (Drevne civilizacije, 2006: 280-284).

Teotihuacan zasigurno nije izrastao slučajno, a to je prije svega vidljivo u planiranoj arhitekturi strogih linija i veličanstvene daljine. Samim središtem grada prolazi široka Avenija mrtvih okružena niskim skulpturama s kamenim licima. Uz centralni trg stoji Piramida Sunca s ravnim vrhom, koja je izgrađena od zemlje i cigala sušenih na suncu te je omeđena kamenom. Na sjeveru avenije nalazi se nešto manja piramida, Piramida Sunca, dok se na južnom kraju nalazi prostor okružen masivnim zgradama, nazvan Tvrdava, unutar kojeg se nalazi hram Quetzalcoatl posvećen bogu u obliku pernate zmije. Taj bog poštovan je kao nosilac znanja i civilizacije, a ujedno je i najprivlačniji bog meksičkog panteona. Uz kamene glave zmija na hramu se pojavljuju i obrisi izbuljenih lica koje

predstavljaju Tlaloca, boga kiše. Kompleks piramida tek je središnji dio Teotihuacana. Okružen je stotinama nasipa prekrivenih grmljem i kolibama. Na većim se nasipima nalaze male piramide koje su predstavljale pomoćna svetišta, a neke od koliba su i ostatci palača u kojima su živjeli svećenici ili druge važne ličnosti (Leonard, 1970: 37, 38). Još je mnogo važnih građevina poput Palače jaguara, Hrama poljoprivrede i Quetzalpapalotlove palače u blizini Mjesečeva trga. Upravo su u toj zadnjoj mnogi stupovi prekriveni kamenim pločama, ukrašenim reljefima, na kojima su vidljivi prikazi božanstava. Jedan od najzanimljivijih je prikaz Quetzalpapalotla, hibridnog boga čije ime u doslovnom prijevodu znači „ptica-leptir“. Mnoge zidne freske još nisu protumačene, no umjetničke slike, plan grada i arhitektonski stil mnogo govore o društvenom ustroju i vjerskoj ideologiji stanovnika Teotihuacana (Drevne civilizacije, 2006: 286).

Nakon arheoloških iskapanja da se naslutiti kako je elita grada vodila elegantan život. Zgrade su bile natkrivene glinenim krovovima na stupovima i drvenim gredama. Mnogi od njih nisu sačuvani, ali su zato podovi i dijelovi zida ostali netaknuti. Na zidovima se nalaze freske koje dokazuju da su te građevine bile bogato ukrašene. Na njima su prikazane procesije svećenika, bogova ili alegorijskih životinja obojene plavom, crvenom, zelenom i žutom bojom, a ostale su sačuvane sve do danas. Palače Teotihuacana mogu se smatrati ceremonijalnim centrom. Između njih nalaze se ostatci velikog broja građevina i dvorišta kroz koja se provlače zamršeni nizovi ulica. U tim je zgradama živjelo na desetke tisuća ljudi. Velika brojnost stanovnika govori o tome kako je došlo do unapređenja u poljoprivredi, jer se sječom i paljenjem šume stanovništvo nije moglo prehraniti. Kao drugo objašnjenje navodi se mogućnost da su stanovnici gradili umjetne otoke, tzv. *chinampas* što su kasnije preuzeli Azteci. Ti su se otoci gradili na jezerima Meksičke doline, a sastojali su se od resa i blata s dna jezera i omogućavali su produktivnost, što nas dovodi do mogućeg odgovora o načinu prehranjivanja. Možemo pretpostaviti kako stanovnici Teotihuacana nisu pretežito ratovali jer se vojnici i oružje ne ističu kao tema u slikarstvu, a omiljeni bogovi bili su dobroćudni Tlaloc i Quetzalcoatl. Tako je, na vrhuncu svoje moći, Teotihuacan proširio svoj utjecaj na sve civilizacije Srednje Amerike, a nadolazeće civilizacije mnogo su toga imitirale, poput načina gradnje ili bogova (Leonard, 1970:38-40).

Stanovništvo je, prema pretpostavkama, bilo podijeljeno na staleže poljoprivrednika, obrtnika i trgovaca. Apsolutna moć nije bila koncentrirana u rukama vladara, kao što je to bio slučaj kod Maya, te se s vremenom razvio stalež u kojem su bili svećenici, vojnici, činovnici te predstavnici jakog trgovačkog staleža. Pretpostavlja se kako su uskoro gradski vladari počeli preuzimati drugačije

uloge jer je svaki član staleža s vremenom postao i svećenik, trgovac i vojnik (Drevne civilizacije, 2006: 286, 287). Obična žitelj grada živjela je u manjoj raskoši izvan središta grada. Živjeli su zbijeno, u siromaštvu, u malim jednosobnim domovima odvojenim uskim uličicama (Burenhult, 2005: 185).

Vidljivo je kako je veliki utjecaj Teotihuacana bio kulturnog i vjerskog karaktera, ali njegov politički utjecaj osjetio se mnogo dalje od samoga grada (Leonard, 1970: 40). Oko 650. godine grad počinje propadati bez jasnih razloga. Jedan od njih mogao je biti pretjerana sječa šume. Stanovnici grada sjekli su i krčili šume jer im je trebalo drvo za gradnju i izradu vapna za piramide. Uslijed toga Meksička je visoravan postala podložna eroziji što je dovelo do katastrofalnih posljedica u poljoprivredi (Burenhult, 2005: 187). Nadalje, oko 700. godine grad nije izdržao napade divljačkih barbara sa sjevera koji su ga na kraju i osvojili. Teotihuacan je opljačkan i spaljen, a stanovnici su masakrirani ili rastjerani. Mogući uzrok invazije višegodišnji je pritisak na Teotihuacan koji su civilizirane kulture Doline odbijale. Tada je došao trenutak dinastičke borbe ili sukob među staležima. Pretpostavlja se da je izbio građanski rat te su tada barbari Chichimeci ugrabili priliku te razorili grad (Leonard, 1970: 40). Nakon svega periferija grada ostala je naseljena, što daje naslutiti kako je do uništenja grada došlo uslijed svađe između naroda i birokracije koja je nametala velike poreze. Kako god bilo, Teotihuacan je ostao uzor kao arhitektonsko čudo, ali i inspiracija mnogim kasnijim civilizacijama te jedan od najvećih misterija arheologije (Bahn, 2006: 396).

Angkor (Angkor Wat)

Veličanstveni grad Khmera, Angkor, fascinantan je dokaz moći Carstva koje je u svom najvećem opsegu zauzimalo velik dio jugoistočne Azije. Khmeri su vladali tim dijelom tijekom petstotinjak godina sve dok ih početkom 15. stoljeća nisu protjerali Thai iz današnje Kambodže. Nekoliko stoljeća kasnije, 1860. godine, francuski je biolog Henri Mouhot, probijajući se po kambodžanskoj džungli, otkrio pet velikih stožastih tornjeva koji se veličanstveno uzdižu usred kambodžanske prašume – Angkor, drevnu prijestolnicu iščezlog khmerskog carstva (Iščezle civilizacije, 2009: 270).

Danas Angkor priziva slike fascinantnih hramova, ali isto tako i velikih arheoloških misterija. Smješten je u širokoj udolini koja na jugu graniči s jezerom Tonle Sap, a na sjeveru s planinom Kulen. Područje Angkora nalazi se oko 350 kilometara od današnjeg glavnog grada Kambodže, Phnom Penha (Gvaitoli, Rambaldi, 2008: 222).

Najveći procvat Khmerskog Carstva događa se između 9. i 14. stoljeća na području današnje Kambodže

te u dijelovima Vijetnama, Laosa i Tajlanda kada je kralj Jayavarman II. (802.-850.) osnovao carstvo (Iščezle civilizacije, 2009:270). Iako je neko vrijeme proveo kao talac u Indoneziji, Jayavarman II. se 790. godine vratio u Kambodžu te učvrstio svoju moć nekolicinom vojnih pohoda. Iako mu je prvotna ideja bila za prijestolnicu uzeti grad Indrapuru, početkom 9. stoljeća seli ju na područje planine Kulen. Danas se 802. smatra godinom kada je započelo khmersko ujedinjenje, stvorena nezavisnost od Indonezije te godina početka razdoblja Angkor (Gvaitoli, Rambaldi, 2008: 222, 223). Od tada za Khmersko Carstvo počinje najsajjnije razdoblje gradnje hramova i traje sve do 1431. godine kada su ga pokorili vladari susjednog područja. U samoj hinduskoj mitologiji možemo pronaći razloge početka gradnje hramova i njihovog veličanstvenog izgleda. Mitologija o postanku svijeta predstavlja okosnicu građevina tj. hramova-planina što se izdižu iz temelja i simboliziraju ocean ili vode u kojima pliva život koji čeka svoje rođenje. Temelj izgradnje khmerskih hramova je Baray, khmerska vodena osnova koja se ne očituje u tome da se kraljevska moć zasniva samo na svetim propisima, već i na korištenju voda za natapanje rižinih polja. Tako je kralj bio i sam izvor života (Drevne civilizacije, 2006: 248-251).

Angkor Wat, drevni hinduistički, kasnije budistički hram Khmera.

1992. godine ruševine Angkora upisane su u popis svjetske kulturne baštine, a pod vodstvom UNESCO-a započelo je restauriranje. Na ostatcima Angkora pronađene su slike koje prikazuju svakodnevni život u Kambodži. Seljaci su sami morali podizati svoje kuće, a na svojoj navodnjavanoj zemlji morali su proizvesti dovoljno hrane da plate porez i prehrane obitelj. Uz to što su se bavili pecanjem uzgajali su goveda, vodene bizone, svinje i perad koje su kasnije mijenjali na tržnici. Žene su u to

vrijeme skupljale pamuk te tkale odjeću za svoju obitelj. Iako su imali nadzor nad vlastitom zemljom, zakonski vlasnik zemlje bio je kralj. Osim slika svakodnevnog života neki od reljefa prikazuju borbe u kojima se slavi pobjeda nad Čamima. Slikoviti su prikazi kralja i njegove vojske kako jašu na slonovima pripremajući se za ratovanje. Slonovi su bili naoružani, a na leđima im se nalazio *Carnac*, čovjek koji je njime upravljao. Vidljivi su prikazi sukoba s neprijateljima koji su bili u obliku dvoboja. Ti sukobi završavali su kada bi pobjednik skočio na protivničkog slona kako bi pokazao svoju pobjedu (Iščezle civilizacije, 2009: 272-274).

Prikaz savršeno očuvanog reljefa na zidovima Angkor Wata.

Kralj Jayavarman II. uveo je kulturu *devaraja*, kulturu boga-kralja, te pokrenuo veliku tradiciju izgradnje hramova koju su nastavili nadolazeći khmerski vladari. Oni su većinom bili hindusi te su ukrašavajući svoje hramove kipovima glavnih bogova naglašavali svoju povezanost s božanskim svijetom. Tako su kraljevi hramovima zahvaljivali bogovima na velikodušnosti, dok su sami kipovi podsjećali narod kolika je moć njihova vladara. Svakom kralju je u cilju bilo zasjeniti svog prethodnika što blještavijim hramom. Najveći i najsajjniji takav hram podigao je Suryavarman II. (1113.-1150.). Danas je znan pod imenom Angkor Wat, a simbolizira planinu Meru na kojoj su, prema hinduističkoj legendi, živjeli bogovi. Nedugo nakon što je sagrađen, Angkor su opljačkali Čami iz donjeg Amana. Khmeri su četiri godine bili njihovi podčinjeni sve dok Jayavarman VII. nije poveo pobunu koja je rezultirala protjerivanjem okupatora. Uskoro je i sama kraljevska prijestolnica obnovljena u punom sjaju (Iščezle civilizacije, 2009:270).

Kroz povijest ova je građevina imala nekoliko naziva.

Svojevremeno je imala ime Brah ili Vrah Vishnuloka, što predstavlja posthumno ime Suryavarmana. Danas je poznata pod imenom Angkor Wat što u prijevodu znači „kraljevska palača koja je također i samostan“. Građevina zauzima površinu od 1,28 četvornih kilometara, a okružena je vodenim opkopom čija je širina 200 metara (Drevne civilizacije, 2006: 254). Nasip koji je dug 280 metara vodi do glavnog ulaza, a kako je okrenuta prema zapadu, a ne istoku, možemo pretpostaviti da je građena kao mauzolej kralja Suryavarmana. Hram, koji je visok 65 metara, ima tri razine. Na trećoj je razini pet tornjeva: četiri u kutovima i jedan u sredini; što daje jedinstven obris samog grada. Pretpostavlja se kako je hram replika svemira. Središnji dio hrama predstavlja planinu Meru s njezinih pet vrhova koji se, po mitologiji, nalaze u središtu svemira. Ogradni zid simbol je planinskog lanca na rubu Zemlje dok vodeni jarak predstavlja ocean. Izbočena vrata na posebnim paviljonima na četiri ugla odnose se na širenje kraljevske moći svemirom. Most hrama s ogradom koju tvore *nage*, zmije s pet ili sedam glava, simbolizira dugu koja povezuju zemlju i nebo kao i kišu koju donose zmije. Građevina je podignuta na nekoliko razina. Na prvoj se razini, uzduž unutarnjeg ogradnog zida, nalazi galerija bareljefa. Zapadna i sjeverna galerija prikazuju scene bitaka iz epova Mahabharata i Ramayana, južna galerija opisuje smotru vojske kralja Suryavarmana II., dok je istočna galerija prepuna motiva khmerske umjetnosti (Gvaitoli, Rambaldi, 2008: 227, 228) (Drevne civilizacije, 2006: 251). Iako su vidljivi mnogi građevinski propusti poput slabih temelja, ograničenog slaganja kamenja i nedostataka spojeva i željeznih šipki, svojom skladnošću i proporcionalnošću zdanja Angkor Wat još i danas slovi za jedno od najboljih arhitektonskih remek-djela. Posljednji veliki graditelj Angkora bio je Jayavarman VII. (1181.-1201.) koji ga je gradio trideset godina. O sposobnosti samih khmerskih graditelja puno govori i činjenica da bi golemi toranj hrama bio dovršen za tridesetak dana. Ipak, žurba i nedostatak kvalitetnog materijala utjecali su na samu kakvoću građevine (Drevne civilizacije, 2009: 256, 257).

Tijekom 300 godina gradnje Angkora došlo je do promjene karakterističnog arhitektonskog stila, a vidljiv je i otklon od hinduističkog kulta boga Šive. Stara državna vjera tako je počela slabiti, a Khmeri su sve više bili pod utjecajem budističke sekte koja je provodila načela strogoće i samoodricanja. Utjecajem budističke sekte počinje slabljenje kulta kralja-boga i kraljevske vlasti, te tako završava razdoblje suradnje vladara i njegovih podanika. Uskoro, u 15. stoljeću, Khmeri su se preselili na novo područje u blizini današnjeg glavnog grada Kambodže, nakon što su vojske susjednih thaiskih kraljevstva opljačkale grad. U takvom stanju Angkor više

nije mogao opstati te je napušten. Danas, nekoliko stoljeća kasnije, sa svojim građevinama i reljefima, skriven u dubini kambodžanske džungle priča nevjerovatnu priču o veličini i moći khmerskog carstva (Iščezle civilizacije, 2009: 275).

Mohenjo Daro i Harappa

Godine 1856. britanski inženjeri John i Robert Brunton krenuli su u gradnju željezničke pruge u današnjem Pakistanu. Uskoro su se suočili s problemom jer je dolina rijeke Ind bila siromašna kamenjem kojim bi se pruga mogla graditi. Riješivši taj problem, prouzročili su veliku arheološku katastrofu. U blizini sela Harappe pronašli su velike količine drvene opeke i pečenog blata koje su iskoristili za gradnju željeznice (Iščezle civilizacije, 2009: 48). Upravo je to mjesto nekoliko godina prije istraživao Arheološki institut Indije na čelu sa Sir Alexanderom Cunninghamom. Već je tada primijetio ruševine velikog grada koje je nazvao Harappa prema obližnjem selu. Budući da su ga arheološki zanimale stare budističke relikvije, otišao je ostavivši ruševine grada britanskim inženjerima. Službeni pregled terena oko Harappe započeo je 1914. godine no prekinuo ga je Prvi svjetski rat (Burenhult, 2005: 64). Nekoliko godina kasnije, 1921., pod vodstvom Sir Johna Marshalla počinju velika iskopavanja u Harappi. Iskopane su ruševine grada koje su bile prve u nizu velikih otkrića o postojanju do tada nepoznate kulture koja je svoj procvat doživjela više od 2000 godina prije Krista. Godinu kasnije otkriveni su i ostatci nekoliko sela razbacanih na velikom prostoru doline rijeke Ind (Iščezle civilizacije, 2009:48). Uskoro su počela iskapanja i na drugim mjestima uz rijeku te je iste godine indijski arheolog R. D. Banerji 600 kilometara jugoistočno uz donji tok rijeke otkrio Mohenjo Daro, grad koji isto tako pripada kulturi Harappa (Burenhult, 2005: 64). Kada su otkriveni, vjerovalo se da su to nepoznati gradovi civilizacije iz doba Mezopotamije. Kasnije je pak otkriveno kako ipak nisu imali nikakve veze s Mezopotamijom jer su se potpuno razlikovali po svojoj formalnoj strukturi i organizaciji (Feuerstein-Prasser, 2009: 61).

Sama kultura Harappa počinje oko 2400. godine pr. Kr., a još se naziva i Zrela indska civilizacija. Nastala je naglo i donijela mnoge novine u ljudske živote. U to prvenstveno ubrajamo uporabu pisma te natpise i crteže na oruđu od pečene gline. Uskoro se počinje razvijati i trgovina s Mezopotamijom, a kultura je prodrila do sjevernog dijela rijeke Ind. S tim prodorom osnivaju se i kolonije za nesmetanu trgovinu između Azije i obale Arapskog mora (Feuerstein-Prasser, 2009: 65, 66).

Prvi stanovnici ovog područja naseljavaju se u 4. tisućljeću pr. Kr. Tijekom razdoblja između 2700. i 2600. godine pr. Kr. podignuta su planski građena naselja pa

tako i sami zidovi Harappe (Iščezle civilizacije, 2009: 48). Nakon što je 2650. godine pr. Kr. grad Kalibangan pogodila katastrofa, te je iz nepoznatih razloga napušten, Harappa, koja je bila smještena 250 km sjevernije, doživljava svoj procvat. Jedan od glavnih razloga razvoja je to što je Harappa imala djelotvoran upravni aparat, mnogo napredniji od bilo kojeg drugog grada u regiji

Rekonstrukcija glavnih vrat sa odvodom na ulasku u Harappu.

(Burenhult, 2005: 68). Napoznatija sačuvana građevina Harappe njezina je citadele koja se prostire na području veličine 396 m sa 198 m. Ondje su se većinom nalazili obredni objekti i javne zgrade, ali ne i palače. U njenom podnožju nalazile su se većinom prostorije za ljuštenje žita, a sjevernije od toga nalazila se građevina za koju se vjerovalo da služi za njegovo skladištenje, dok se danas smatra velikom javnom zgradom. Ispod citadele prostirale su se stambene prostorije, a novija mjerenja otkrila su iznenađujuću veličinu samih gradova u dolini Inda od kojih je dio bio skriven ispod dubokih slojeva koje je napajala sama rijeka. Tako danas sa sigurnošću možemo reći kako je Harappa zauzimala prostor veći od 150 ha. Jedna je od najzanimljivijih činjenica vezana za gradove u dolini Inda napredan sustav planiranja grada. Unutar velikih i debelih zidina, koje su služile za obranu od poplava, prostiru se blokovi kuća s iznimno širokim ulicama. Kuće su bile sagrađene terasasto, a gradile su se oko unutrašnjeg dvorišta sa stubama što su vodile na kat. Tako su stanari, kao što to čine i današnji Indijci, većinu dana provodili u dvorištu (Iščezle civilizacije, 2009: 50, 51).

Mohenjo Daro ipak je temeljno mjesto civilizacije Inda koje se smjestilo u polusuhom predjelu Sindha, a karakterizira ga prepoznatljiva crvena boja pečene opeke. Duboka udolina dijeli gornji grad na istoku od donjeg

Arheološke iskopine u Mohenjo Daru.

na zapadu, jer je u prošlosti bio podijeljen pravokutno glavnim cestama u smjeru sjever – jug i sporednim u smjeru istok – zapad. Grad je do sada nedovoljno istražen prvenstveno zbog toga što su iskapanja bila zabranjena zbog propadanja no 1980-ih godina talijansko-njemačka ekspedicija započela je s novim istraživanjima (Skupina autora, 2007: 142). Najveći grad civilizacije Inda obuhvaća više od 250 ha. Središnji dio grada obuhvaća zidovima okruženu citadelu s hodnicima i kupaonicama koje su okruživale Veliko kupalište. Kuće su pak sagrađene klasično oko središnjeg dvorišta sa stepenicama, a bile su spojene na mrežu gradske kanalizacije (Bahn, 2006: 338). Temelji kuća postavljeni su na slojevima gline koji tvore izolacijski prostor. Brojne su i stepenice koje vode na više katove i krovove koji su bili ravni. Uz kuće često su se nalazili bunari smješteni u dvorištu ili na ulicama. Sustav cijevi vodio je ispusne vode od kuće do mjesta na kojima su se križale ceste ili izvan grada no nije sigurno jesu li tu vodu koristili u poljoprivredi. Manje su kuće uglavnom bile veličine 50 kvadratnih metara, ali postojale su i one veće, iznad 150 kvadratnih metara. Jedinstvenu strukturu gradu daju zgrade javnog karaktera poput „Velikog kupališta“ i „Dvorane stupovlja“. Uzevši u obzir visoko razvijen stupanj pojedinih obrtničkih djelatnosti u gradu zanimljiv je i nedostatak ukrasa te rijetki nalazi umjetničkog kiparstva (Skupina autora, 2007:142).

Danas pretpostavljamo kako je Mohenjo Daro bio glavni grad indske države, a ležao je na glavnoj cesti između mora i unutrašnjosti doline Inda. Točna starost grada ipak se ne može utvrditi jer su najniži dijelovi preplavljeni vodom (Bahn, 2006: 338). Najviši dio grada Mohenjo Daro uzdizao se do 12 metara iznad okolne razine. Do najdubljih i najstarijih naselja još se uvijek nije

došlo zbog 5000 godina poplava koje su nanijele velike nanose mulja. Glavni dio grada, uzvisina s citadelom, nalazi se na temeljima od mulja i opeka od blata. Na sredini toga dijela grada nalazi se budistički kip iz 3. stoljeća. Veliko kupalište dimenzija 12*9 metara izgrađeno je od precizno postavljenih opeka stavljenih u gips i nalazi se na vodootpornom sloju bitumena. Iako su na uzvisinama s citadelom nađeni ostatci javnih zgrada, ni u Mohenjo Daru ni u Harappi nisu pronađeni veliki hramovi, već je samo u donjem dijelu kuće u Mohenjo Daru pronađen tzv. „Drveni hram“. U drugim gradovima iskopavani su i žrtvenici u privatnim kućama, ali i na citadeli koja je bila dovoljno velika za okupljanje vjernika. Tako su prepoznati obredi koji su vezani za vatru i vodu, a bili su karakteristični za dvije glavne religije tog područja – vedski hinduizam i zoroastrizam.. (Feuerstein-Prasser, 2009: 67, 68).

Čini se da su uzroci nestanka kulture Harappa prilična nepoznanica. Nakon 2000. godine pr. Kr. u Mohenjo Daru oslabila je sama upravna vlast, a oko 1800. godine pr. Kr. većina je gradova u dolini Inda napuštena. Uzrok je tomu smanjenje broja stanovnika, a postoji i mogućnost kako su se ljudi počeli vraćati nomadskom načinu života (Feuerstein-Prasser, 2009: 70). Stanovništvo gradova ovisilo je prije svega o lokalnim poljoprivrednicima. Poslije otprilike 1900. g. pr. Kr. količina oborina drastično se smanjila te su žetve postale sve lošije. Isporuka žita nije bila redovita što je vladara i stanovništvo tjeralo u neprilike i glad. Jedan od načina da se osigura opskrba bila je teritorijalna agresija i upotreba vojske, no dokazi za takvo što ne postoje. U drugu ruku, možda je upravo takva miroljubivost samih stanovnika grad odvela u propast (Burenhult, 2005: 70). Zbog napuštenih kuća, izmjene domaćih i industrijskih aktivnosti te nasumičnog odlaganja

mrtvih tijela u napuštene zgrade, možemo govoriti o bolesti kao o mogućnosti napuštanja grada (Bahn, 2006: 338). Ne možemo niti prirodne događaje isključiti kao uzrok propadanja kulture. Postoje dokazi o čestim potresima s raznim tektonskim uzdizanjima Makranske obale te promjene toka rijeke Ind. Javljaju se i teze o razornim poplavama koje su nastale uslijed tektonskih poremećaja, ali i o naslagama mulja rijeke te je tako grad bivao izložen učestalim poplavama koje su potkopale temelje kuća (Feuerstein-Prasser, 2009: 70) (Burenhult, 2005: 70). Međutim, u nekim se naseljima doline rijeke Ind život ipak nastavio iako je došlo do promjena u standardu gradnje te izradi nakita. Unificirani stil izrade lončarskih predmeta uskoro će zamijeniti nekoliko različitih lokalnih stilova. Takvi nam nalazi otkrivaju kako je u Harappi došlo do potpunog sloma civilne uprave i do dolaska novih etničkih i kulturnih skupina u dolinu rijeke Ind (Feuerstein-Prasser, 2009: 70). Kako god bilo, Mohenjo Daro i Harappa prestali su biti urbana središta i nestali su oko 1800. godine pr. Kr. Unutar stotinjak godina stanovništvo se drastično smanjilo, kuće i kanalizacijski sustavi napušteni su i propali, a sve karakteristike urbane civilizacije iznanađa su nestale. Tradicije vjerskog kulta i danas su opstale kao sastavni dijelovi brahmanizma, zoroastrizma i budizma (Burenhult, 2005: 70) (Feuerstein-Prasser, 2009: 70).

Zaključak

Teotihuacan, Angkor, Mohenjo Daro i Harappa gradovi su koji su u vrijeme svoje najveće ekspanzije bile prijestolnice kultura staroga svijeta. Oni predstavljaju remek-djelo arhitekture i nepoznatih graditelja čija imena do danas nisu otkrivena.

Teotihuacan je, kao središte Srednje Amerike, tijekom klasičnog perioda bio „grad bogova“, mjesto hodočasnika te glavno vjersko i kulturno središte Indo-Amerike. Bio je to grad koji je od svojih početaka bivao sve snažniji te se njegov politički utjecaj počeo širiti i do drugih naroda. Upravo to potiče i ideju o razlozima njegove propasti. Smatra se kako je golemi grad u 7. stoljeću napadnut i spaljen, a njegovi stanovnici raseljeni nakon što su divljački barbarski narodi sa sjevera napali i tako uništili mjesto stoljetne hegemonije. U 12. stoljeću Kambodža postaje najjača država u Indokini o čemu svjedoči i njena prijestolnica Angkor koji broji više od tisuću hramova, a od kojih je najzanimljiviji Angkor Wat koji danas predstavlja najveći vjerski objekt na svijetu. Pretpostavlja se kako je ova veličanstvena građevina sagrađena kako bi bila mauzolej kralja koji ju je dao sagrađiti, Suryavarmana II. Kako je svakom bogu-kralju bio cilj nadmašiti svog prethodnika tako su hramovi u Angkoru bivali sve grandiozniji, sve do trenutka njihove

propasti kada su Thai napali i razrušili grad. Mohenjo Daro i Harappa vjerska su i kulturna središta doline rijeke Ind koja se od 3. tisućljeća pr. Kr. neprestano šire i održavaju svoju trgovačku mrežu koja je i jedan od temelja osnutka gradova. Tako je bilo sve do oko 1800. godine pr. Kr. kada većina gradova doline rijeke Ind iz nepoznatog razloga biva napuštena. Kako god bilo, ostatci gradova i danas se istražuju, a Indska kultura Mohenjo Daro i Harappe još je uvijek duboko ukorijenjena u indijskoj tradiciji.

Summary

Toni Šafer, *Lost Cities Throughout History: Teotihuacan, Angkor (Angkor Wat), Mohenjo Daro and Harappa*

While reading archeological works, many are amazed by the mysteries of the ancient world, and most of them remain unsolved. Among them are the ancient cities Teotihuacan, Angkor, Mohenjo Daro and Harappa. These are the cities which are now, centuries after their fall, abandoned and forgotten. In my attempt to briefly elaborate on their history, in this paper I will present the most important facts and questions which trouble the minds of archeologists of today: "Who were the builders of these magnificent cities? What was the reason of their disappearance and erasure from the world's map at the height of their power?" Precisely those possible answers to these questions will be a connection to similar historical circumstances which led to their ruin. For centuries they had developed and had been the centers of civilizations until one moment when they were, due to barbarian invasions, internal conflicts, natural disasters or to us still unknown reasons, conquered, demolished and forgotten.

Literatura:

1. Bahn, Paul G., 2006. Arheologija: Tragovima velikih civilizacija, Naklada Uliks. Rijeka.
2. Burenhult, Goran, 2005. Velike civilizacije: ilustrirana povijest čovječanstva: zajednice i kulture staroga svijeta, Dušević i Kršovnik, Rijeka.
3. Drevne civilizacije: velike kulture svijeta, 2006. Mozaik knjiga, Zagreb
4. Feuerstein-Prasser, Karin, 2009. Osvit civilizacije: od prapovijesti do 900. g. pr. Kr., Mozaik knjiga, Zagreb.
5. Gvaitoli, Maria Teresa; Rambaldi, Simone, 2008. Izgubljeni gradovi drevnog svijeta, Stanek, Zagreb.
6. Iščezle civilizacije, 2009. Mozaik knjiga, Zagreb.
7. Leonard, Jonathan Norton, 1970. Davna Amerika, Mladost, Zagreb.
8. Skupina autora, 2007. Svezak 2 : Egipat i antička Grčka, Europapress holding, Zagreb.